

Станіслав Зливко,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
Академії державної
пенітенціарної служби України

ВРАХУВАННЯ ПИТАНЬ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ УПРАВЛІНСЬКИХ РИЗИКІВ В ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА В СИСТЕМІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Обґрунтовано підходи до питань безпеки в системі управлінських ризиків в діяльності керівника в системі виконання покарань. Проаналізовано діючі підходи до управлінських ризиків, а також управління ризиками з боку керівників в системі виконання покарань в ході прийняття та реалізації засобів управління та рекомендовано заходи щодо оптимізації цього процесу.

Ключові слова: система виконання покарань, керівник, управлінські ризики, безпека, безпека персоналу, фактори ризику.

Зливко С.

Учет вопросов безопасности в системе управленческих рисков в деятельности руководителя в системе исполнения наказаний

Обоснованы подходы к вопросам безопасности в системе управленческих рисков в деятельности руководителя в системе исполнения наказаний. Проанализированы действующие подходы к управленческим рискам, а также управления рисками со стороны руководителей в системе исполнения наказаний в ходе принятия и реализации средств управления и рекомендовано мероприятия по оптимизации этого процесса.

Ключевые слова: система исполнения наказаний, руководитель, управленческие риски, безопасность, безопасность персонала, факторы риска.

Zlyvko S.

Accounting of security issues in the system of managerial risks in the activity of the head in the system of execution of punishments

The article substantiates theoretically approaches to the issues of security in the system of managerial risks in the activity of the head in the system of execution of sentences. The existing approaches to managerial risks, as well as risk management by executives in the system of execution of sentences in the course of adoption and implementation of management tools are analyzed, and measures are recommended for optimization of this process.

Keywords: punishment system, manager, managerial risk, safety, personnel safety, risk factors.

Управлінські процеси зумовлюють результативність та ефективність діяльності будь-якої системи, а керівник – головна дієва та найбільш відповідальна особа, головна місія якої як раз і полягає у здатності до формування чіткого та правильного розуміння, якими способами можна досягнути результатів. Однак на фоні суб'єктивних факторів (пов'язаних з управлінською майстерністю керівника) надзвичайно важливим є врахування ризиків, з якими зіштовхується кожен управлінець, реалізуючи власну управлінську місію. Особливо зважаючи на надзвичайно складну пенітенціарну справу, значні бар'єри, які виникають при реалізації кримінально-виконавчої функції, ризики, які виникають в діяльності управлінця, мають складну структуру та систему, яка потребує окремого дослідження.

З-поміж сучасних українських праць, що розкривають специфіку діяльності органів та установ виконання покарань, можна відзначити наукові здобутки Г. О. Радова, Р. А. Калюжного, С. Я. Фаренюка, І. С. Сергеева, В. А. Львовичкіна, О. Б. Пташинського, А. Х. Степанюка, В. П. Петкова, А. О. Галая, С. К. Гречанюка, А. Ю. Бараша та ін.

Метою статті є дослідження управлінських ризиків в діяльності керівника органів та установ виконання покарань, при цьому основний акцент робиться на питаннях безпеки діяльності персоналу відповідних закладів.

Етимологічне значення слова «ризик» пов'язується з усвідомленою можливістю небезпеки, сміливого, ініціативного вчинку, дії з надією на успіх, позитивного результату; можливість збитку або невдачі в якій-небудь справі [1, с.1030].

Вчені узагальнюють чинники, що актуалізували проблему ризику в Україні: 1) бурхливий розвиток соціальних, політичних відносин в Україні зумовив ґрунт нових відносин в соціумі; 2) розвиток міжнародних відносин на всіх рівнях характеризується нестабільністю та небезпекою як для суверенітету самої держави, так і для світу загалом; 3) роль України в деяких міжнародних процесах має виключний характер, що впливає з її географічного становища, природного, людського, економічного потенціалу тощо [2, с. 276]. Очевидно, що ризик охоплює всі сторони життя людини. З цією категорією пов'язані виробництво, творчість, відпочинок, спорт, науковий та технічний прогрес тощо. Ризик є складовою багатьох видів професійної діяльності, невід'ємною частиною правоохоронної діяльності. Ініціатива, новаторство не можливі без ризику. Термін «ініціатива» має два значення: 1) перший крок у якій-небудь справі, почин; 2) здатність висувати нові ідеї, пропозиції; уміння самостійно розпочинати яку-небудь справу; заповзятість, енергійність, підприємливість [3, с. 791]. Тому закономірно, що поняття ризику активно використовується у різних галузях знань – не лише права, а й економіки, управління, медицини, спорту, психології [4].

Ризик у системі прийняття та реалізації управлінських рішень – це об'єктивно-суб'єктивна наукова категорія, що пов'язана з подоланням невизначеності та конфліктності у ситуації неминучого вибору, у процесі якого існує можливість кількісно та/або якісно оцінити ймовірність досягнення або відхилення від державно-управлінської мети з урахуванням впливу контрольованих та неконтрольованих факторів за наявності прямих і зворотних зв'язків [5, с. 8]. Означені теоретичні сентенції дозволяють зауважити, що система виконання покарань є надзвичайно складною і пов'язана з нетиповими для звичайної державної служби умовами праці, значним навантаженням на працівників та керівників, досить слабкою дисципліною, а також іншими проблемами кадрового забезпечення. Саме кадрова проблема подекуди є визначальною в системі управлінських ризиків суб'єктивного змісту. При цьому слід зауважити, що ризики об'єктивно пов'язані з факторами ризику, про які мова піде далі.

Управлінськими ризиками в системі виконання покарань слід вважати потенційне зниження ефективності реалізації кримінально-виконавчої (пенітенціарної) функції в практиці ввіреного органу (установи) виконання покарань через неврахування або недостатнє врахування факторів ризику об'єктивного та суб'єктивного змісту, що зумовлено неповною реалізацією різними управлінськими ланками персоналу службового потенціалу та їхньої непрофесійної діяльності внаслідок неправильного стратегічного та оперативного планування, а також неповного врахування та застосування законів менеджменту.

Організаційно-управлінські фактори, які необхідно враховувати керівнику пенітенціарного закладу, С. К. Гречанюк визначає: 1) інформаційне забезпечення; 2) розробка, прийняття і реалізація рішень; 3) координація; 4) контроль за діяльністю структурних підрозділів з реалізації рішень; 5) оцінка ефективності організації взаємодії структурних підрозділів виправної установи; 6) кадрове забезпечення; 7) функціонально-організаційна структура; 8) матеріально-технічне забезпечення [6, с. 263]. На відміну від інших органів публічної адміністрації та правоохоронних органів, система виконання покарань характеризується постійно існуючими загрозами для персоналу. Самі установи (органи) виконання покарань – заклади, де постійно перебувають особи, які вже стали на шлях злочинної поведінки, і навіть намагання їх ресоціалізувати через різноманітні пенітенціарні технології та практики не применшують рівень небезпеки для працівників. З цього приводу необхідно погодитись з думкою О. В. Ткачової, яка зауважує, що проблема безпеки персоналу виправних колоній має комплексний характер. Вона не вичерпується тільки захистом від злочинних посягань з боку засуджених, й включає у себе захист осіб, які працюють в установах, від дії небезпечних технічних, медичних і інших несприятливих факторів, які посилюються в місцях позбавлення волі. До їх числа можна віднести використання технічних засобів, подолання руйнівних можливостей яких перетворюється останнім часом у проблему підтримання громадської безпеки. Також до поняття безпеки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України слід включати й негативний вплив оточення на працівників у плані їх професійної деформації, що перебуває у прямій залежності від стажу роботи або служби в місцях позбавлення волі, а також виду установи виконання покарань [7].

Поняття «безпека» може розглядатись в якості системи сформованих на основі юридичних норм і в результаті управлінської діяльності правовідносин, що виникають при виконанні кримінальних покарань і забезпечують недоторканність життя і здоров'я співробітників, засуджених, інших громадян, які мають відношення до діяльності даних установ, їх нормальну працю і відпочинок, а також структурну цілісність і нормальне функціонування УВП, в тому числі їх окремих підрозділів [8, с. 26; 9].

О. В. Сахнік зазначає, що «... як показують результати проведення службових розслідувань за фактами надзвичайних подій, що мали місце у відомчих колективах з причин порушення персоналом кримінально-виконавчої служби вимог законодавчих та нормативно-розпорядчих документів, вчинення спів-

робітниками органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів неправомірних дій та злочинів, як правило, провокується негативними психологічними чинниками, до яких у першу чергу слід віднести наявність ознак сформованої професійної деформації, особистісних характеристик, несприятливих для успішного функціонування у відомстві державного значення» [10].

Безпека в ДКВСУ Р. М. Підвисоцьким розглядається в якості системи кримінально-виконавчих відносин та правових засобів, спрямовану на захист прав і свобод персоналу ДКВСУ, засуджених та інших осіб, важливих і значимих інтересів органів та установ виконання покарань. Мета безпеки в ДКВСУ спрямована на зниження й усунення небезпечних факторів в органах та установах виконання покарань [9]. Так, слід зазначити, що теорія кримінально-виконавчого права дуже часто пов'язує забезпечення безпеки як засуджених, так і персоналу з видом режиму установи виконання покарань. Проте деякі вчені, які розробляють проблеми кримінально-виконавчого права, справедливо зауважують, що категорія «безпека», яку покладено в основу класифікації виправних колоній згідно з КВК України, практично не має явного вираження, притаманного конкретному рівню безпеки виправної колонії; існують лише незначні вимоги, що в більшості зумовлюються специфікою класифікації засуджених у виправних колоніях за кримінально-правовими й кримінально-виконавчими показниками: тяжкість вчиненого злочину, наявність чи відсутність судимості, поведінка засудженого та ставлення його до праці (за її наявності) і навчання [11]. Щодо такого підходу, слід зауважити, що ототожнення категорії «режим» з категорією «безпека» є неприпустимим, адже режим є більш складним поняттям, який включає в себе в тому числі заходи забезпечення безпеки (згідно з КВК України, режим у виправних і виховних колоніях – це встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання, який забезпечує ізоляцію засуджених; постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізацію їхніх прав і законних інтересів; безпеку засуджених і персоналу; роздільне тримання різних категорій засуджених; різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії; зміну умов тримання засуджених).

Так, А. В. Щербakov вважає, що забезпечення безпеки персоналу кримінально-виконавчої системи – це гарантований національним законодавством та нормами міжнародного права захист життя, здоров'я, честі та гідності особи від протиправних посягань, інших дій, що мають на меті заподіяння фізичних чи моральних страждань, а також запобігання небезпекам і загрозам, у тому числі загрози поширення епідемій, інфекційних захворювань та туберкульозу [9; 12, с. 50]. Варто відзначити, що аналіз основних нормативно-правових актів, що урегульовують питання відбування та виконання кримінальних покарань (КВК України та ПВР), не містять згадок про безпеку персоналу і заходів її забезпечення, фактично те саме стосується закону України «Про ДКВС України», що не можна вважати правильним. Цього слід зауважити, що положення Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [13] (цей Закон встановлює систему особливих заходів державного захисту від перешкоджання виконання покладених на них законом обов'язків і здійснення наданих прав, так само від посягань на життя, здоров'я, житло і майно зазначених осіб та їх близьких родичів у зв'язку зі службовою діяльністю цих осіб) не здатні якісно сформулювати систему заходів, які б гарантували безпеку професійної діяльності працівників в системі виконання покарань. Зокрема, про це свідчать передбачені означеним Законом заходи, які в сучасних умовах можуть викликати тільки подив. Так, для забезпечення безпеки працівників правоохоронних органів та їх близьких родичів, недоторканності житла, а також збереження їх майна з урахуванням конкретних обставин можуть застосовуватися відповідно до законодавства такі заходи:

- а) особиста охорона, охорона житла і майна;
- б) видача зброї, засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку;
- в) встановлення телефону за місцем проживання;
- г) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження;
- д) тимчасове розміщення у місцях, що забезпечують безпеку;
- е) забезпечення конфіденційності даних про об'єкти захисту;
- є) переведення на іншу роботу, направлення на навчання, заміна документів, зміна зовнішності, переселення в інше місце проживання [13].

Відомо, що норми цього Закону фактично не виконуються, але їх актуальність для правоохоронних органів є беззаперечною. Отже, зважаючи на сказане, пропонуємо:

1. Розробити та прийняти сучасний за змістом та відповідним до викликів Закон України «Про державні гарантії забезпечення безпеки працівників органів, які здійснюють правоохоронні та правозастосовні функції та членів їх сімей».

2. Закріпити у КВК та ПВР норми, які б гарантували правове забезпечення безпеки професійної діяльності працівників установ та органів виконання покарань.

3. Передбачити у Законі України «Про ДКВС України» окремих розділ «Забезпечення безпеки персоналу», який комплексно визначив би заходи та напрямки безпеки в процесі здійснення службових повноважень при реалізації ключових функцій пенітенціарної діяльності, а також поза межами професійної діяльності.

Показовим також є те, що чинні нормативно-правові акти містять досить багато способів забезпечення безпеки осіб, які тримаються в установах виконання покарань (наприклад, Порядок здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах [14]). І немає жодної згадки про безпеку персоналу. Узагальнення різноманітної юридичної, педагогічної, кримінологічної, психологічної літератури, а також власні спостереження дозволяють говорити про існування таких груп факторів небезпеки (прямих та опосередкованих) для персоналу, які повинні бути враховані в менеджерській діяльності керівника пенітенціарного закладу:

– об'єктивні: географія установи (віддаленість від населених пунктів, що інколи вимагає додаткових ресурсів (часових, фізичних, матеріальних) від персоналу і впливає на оперативність виконання завдань); вид режиму установи (що зумовлює криміногенний склад спецконтингенту, а також потенційні схильності до вчинення протиправних діянь у відношенні до персоналу); застарілість архітектурних рішень при побудові установ, а також зношеність будівель та інженерно-технічних засобів охорони та нагляду;

– суб'єктивні: низький рівень професійної підготовки персоналу, що призводить до корупційних дій, зловживання повноваженнями та перевищення ними, професійна деформація; відсутність належної мотивації професійної діяльності; складний моральний та психологічний клімат в колективі обумовлений самою обстановкою установ та органів виконання покарань як «закритих режимних закладів»; відсутність належних умов праці та перевантаженість паперовою роботою; нездатність до організації нормального дозвілля персоналу, що призводить до накопичення професійної та соціальної втоми.

Отже, питання безпеки є надзвичайно важливим для здійснення якісного управління колективом в умовах системи виконання покарань, однак це лише один із тих управлінських ризиків, які можуть зустрічатись в діяльності виправних закладів.

Список використаної літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К., 2001. – С. 1030.
2. Беззубов Д. О. Про тлумачення «ризикознавства» в юридичній науці України / Д. О. Беззубов // *Держава і право*. – 2009. – Вип. 45. – С. 276–277.
3. Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. Т. 1 / [уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко]. – [2-е вид., виправ.] – К. : Вид-во «АКОНІТ», 2008. – 2008. – С. 791.
4. Бондарчук В. В. Ризик як правова категорія / В. В. Бондарчук [Електронний ресурс] // *Часопис Київського університету права*. – 2013. – №2. – Режим доступу : http://kul.kiev.ua/images/chasop/2013_2/312.pdf.
5. Соболев М. П. Управління ризиками в системі прийняття та реалізації державно-управлінських рішень : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. наук з держ. управл. за спец. 25.00.02 // *Класичний приватний університет – Запоріжжя*, 2011. – 24 с.
6. Гречанюк С. К. Фактори, які впливають на організацію внутрішньої взаємодії структурних підрозділів установ виконання покарань / С. К. Гречанюк, Д. Г. Мулявка [Електронний ресурс] // *Наука і правоохорона*. – 2010. – № 4 – С. 259–265. Режим доступу : http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/1001/1/1009_IR.pdf.
7. Ткачова О. В. Безпека персоналу установ виконання покарань як елемент режиму позбавлення волі О. В. Ткачова [Електронний ресурс] // *Часопис Київського університету права* Режим доступу : 2014/3 / [file:///C:/Users/User/Downloads/Chkup_2014_3_55%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Chkup_2014_3_55%20(1).pdf).
8. Перегудов А. Г. Понятие обеспечения безопасности в ИТУ, его принципы, задачи и организационно-правовые основы [курс лекций по обеспечению безопасности, порядка исполнения и отбывания наказания в ИТУ] / А. Г. Перегудов. – Уфа, 1996. – 124 с.
9. Підвисоцький Р. М. Безпека в Державній кримінально-виконавчій службі України / *Часопис Академії адвокатури України* : т. 8. – №2(27). – 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/viewFile/823/787>.
10. Сахнік О. В. Професійно-психологічна підготовка персоналу Державної пенітенціарної служби України як засіб забезпечення його особистої безпеки та надійності / *Юридична психологія та педагогіка*. – 2014. – № 1 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/710/1/sahnik_ua.pdf.

11. Підвисоцький Р. М. Правове забезпечення безпеки засуджених та персоналу в установах виконання покарань / Р. М. Підвисоцький [Електронний ресурс] / Право і суспільство. – № 1. – Ч. 1. – Режим доступу : / 2016 / http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2016/1_2016/part_2/27.pdf.
12. Щербаков А. В. Теоретические и организационные аспекты безопасности уголовно-исполнительной системы / А. В. Щербаков // Вестник Владимирского юридического института. – 2010. – № 4. – С. 50–53.
13. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 04 лютого 1994 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994 – № 11 – Ст. 50.
14. Про затвердження Порядку здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах : Наказ Міністерства юстиції України № 1408/5 від 25.04.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0299-14>.

References

1. Velykyy tlumachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. (2001). Kyiv [in Ukrainian].
2. Bezzubov, D. O. (2009). Pro tlumachennya «ryzykoznavstva» v yurydychniy nauksi Ukrayiny [About the interpretation of “risk studies” in the legal science of Ukraine] *Derzhava i pravo – State and Law*, 45, 276–277 [in Ukrainian].
3. Yaremenko, V., Slipushko, O. (Edt.). (2008). Novyy tlumachnyy slovnyk ukrayins'koyi movy [New Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language]. Kyiv: Vyd-vo «AKONIT». (Vol. 1: A–K). S. (791) [in Ukrainian].
4. Bondarchuk, V. V. Ryzik yak pravova katehoriya [Risk as a legal category]. (2013). *Chasopys Kyivivs'koho universytetu prava – Journal of the Kyiv University of Law*, 2. Retrieved from http://kul.kiev.ua/images/chasop/2013_2/312.pdf [in Ukrainian].
5. Sobol', M.P. (2011). *Upravlinnya ryzykamy v systemi pryynyattya ta realizatsiyi derzhavno-upravlins'kykh rishen* [Risk management in the system of acceptance and implementation of state-management decisions]. Extended abstract of candidate's thesis. Zaporizhzhya [in Ukrainian].
6. Hrechanyuk, S.K. (2010). *Faktory, yaki vplyvayut' na orhanizatsiyu vnutrishn'oyi vzayemodiyi strukturykh pidrozdiliv ustanov vykonannya pokaran'* [Factors influencing the organization of internal interaction of structural units of penitentiary institutions]. *Nauka i pravookhorona – Science and law enforcement*, 4, 259–265. Retrieved from http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/1001/1/1009_IR.pdf [in Ukrainian].
7. Tkachova, O.V. (2014). *Bezpeka personalu ustanov vykonannya pokaran' yak element rezhymu pozbavlennya voli* [Security of penitentiary personnel as an element of detention]. *Chasopys Kyivivs'koho universytetu prava - Journal of the Kyiv University of Law*, 3. Retrieved from [Retrieved from file:///C:/Users/User/Downloads/Chkup_2014_3_55%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Chkup_2014_3_55%20(1).pdf) [in Ukrainian].
8. Perehudov, A. H. (1996). *Ponyatyе obespechenyya bezopasnosti v YTU, eho pryntsypy, zadachy y orhanyzatsyonno-pravovye osnovy (kurs lektsyy po obespechenyyu bezopasnosti, poryadka yspolnenyya y otbyvanyya nakazanyya v YTU)* [The notion of security in ITU, its principles, tasks and organizational and legal bases (course of lectures on security, order of execution and serving of penalties in ITU)]. Ufa [in Ukrainian].
9. Pidvysots'kyy, R. M. (2015). *Bezpeka v Derzhavniy kryminal'no-vykonavchiy sluzhbi Ukrayiny* [Safety in the State Criminal Execution Service of Ukraine]. *Chasopys Akademiyi advokatury Ukrayiny – Journal of the Academy of Advocacy of Ukraine*, 2(27). (Vol.8). Retrieved from <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/viewFile/823/787> [in Ukrainian].
10. Sakhnik, O. V. (2014). *Profesiyno-psykholohichna pidhotovka personalu Derzhavnoyi penitentsiarnoyi sluzhby Ukrayiny yak zasib zabezpechennya yoho osobystoyi bezpeky ta nadiynosti* [Professional psychological training of the personnel of the State Penitentiary Service of Ukraine as a means of ensuring his]. *Yurydychna psykholohiya ta pedahohika – Legal psychology and pedagogy*, 1. Retrieved from http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/710/1/sahnik_ua.pdf [in Ukrainian].
11. Pidvysots'kyy, R.M. (2016). *Pravove zabezpechennya bezpeky zasudzhennykh ta personalu v ustanovakh vykonannya pokaran'* [Legal security of convicted prisoners and staff in penitentiary institutions]. *Pravo i suspil'stvo – Law and society*, 1 part 2. Retrieved from http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2016/1_2016/part_2/27.pdf [in Ukrainian].

12. Shcherbakov, A. V. 2010 *Teoretycheskye y orhanyzatsyonnye aspekty bezopasnosti uholovno-yspolnytel'noy systemy [Theoretical and organizational aspects of the security of the criminal-executive system]. Vestnyk Vladymyrskoho yurydycheskoho ynstytuta – The Bulletin of the Vladimir Institute of Law, 4, S. 50–53 [in Ukrainian].*
13. *Pro derzhavnyy zakhyst pratsivnykiv sudu i pravoohoronnykh orhaniv. Zakon Ukrayiny [On State Protection of Court Workers and Law Enforcement Bodies Law]. (1994, February 4). Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny - Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 11, st.50 [in Ukrainian].*
14. *Pro zatverdzhennya Poryadku zdiysnennya zakhodiv shchodo zabezpechennya bezpeky osib, yaki trymayut'sya v ustanovakh vykonannya pokaran' ta slidchykh izolyatorakh. Nakaz Ministestva yustytitsiyi Ukrayiny № 1408/5 [On Approval of the Procedure for the Implementation of Measures to Ensure the Security of Persons Maintained in Penitentiary Institutions and Investigation Deputies. Order of the Ministry of Justice of Ukraine № 1408/5]. (25.04.2017) (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0299-14> [in Ukrainian].*

Стаття надійшла до редакції 23.11.2017.